

ВАЛЕНТИН
СЕБЕРИНЮК

УКРАЇНА
КОЗАЦЬКА

ВАЛЕНТИН
СЕВЕРИНЮК

УКРАЇНА КОЗАЦЬКА

Історична поема

Ілюстрації Лідії Чир

Київ
2017

Северинюк Валентин
УКРАЇНА КОЗАЦЬКА : історична поема. – Київ : Видавництво Ліра-К,
2017. – 386 с.

ISBN 978-617-7507-06-1

Історична поема «УКРАЇНА КОЗАЦЬКА» – це літературно-документальний твір, у якому зображено козацьку епоху від її початків до сучасного відродження традицій. Поетичний текст супроводжено докладними науковими коментарями автора, наведено біографічні дані та згадано імена понад 400 діячів і учасників української, російської, польської, литовської, білоруської, турецької, кримськотатарської, молдавської, шведської, австрійської, французької, грецької, англійської, німецької, італійської тощо історії та культури. Автор використав багатий український фольклорний матеріал – народні пісні, думи, балади, прислів'я, приказки.

Книга є новою авторською, доповненою і уточненою, редакцією відомого твору, відзначеного Міжнародною літературно-мистецькою премією імені Григорія Сковороди Українського фонду культури (2013 р.)

УДК 821.161.2-1
ББК 84.4УКР

ISBN 978-617-7507-06-1

© Северинюк В., 2017
© Ілюстрації, Чир Л., 2017
© Видавництво Ліра-К, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

Список скорочень 6

ЗАЧИН 9

Частина I

РОЗДОРІЖЖЯ 17

СІЧ 35

ПРОБУДЖЕННЯ 53

САГАЙДАЧНИЙ 67

Частина II

ПЕРЕДГРОЗЗЯ 85

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ 101

ПЕРЕЯСЛАВ 133

Частина III

РУЇНА 161

МАЗЕПА 201

ПОЛТАВА 229

КОНСТИТУЦІЯ 251

Частина IV

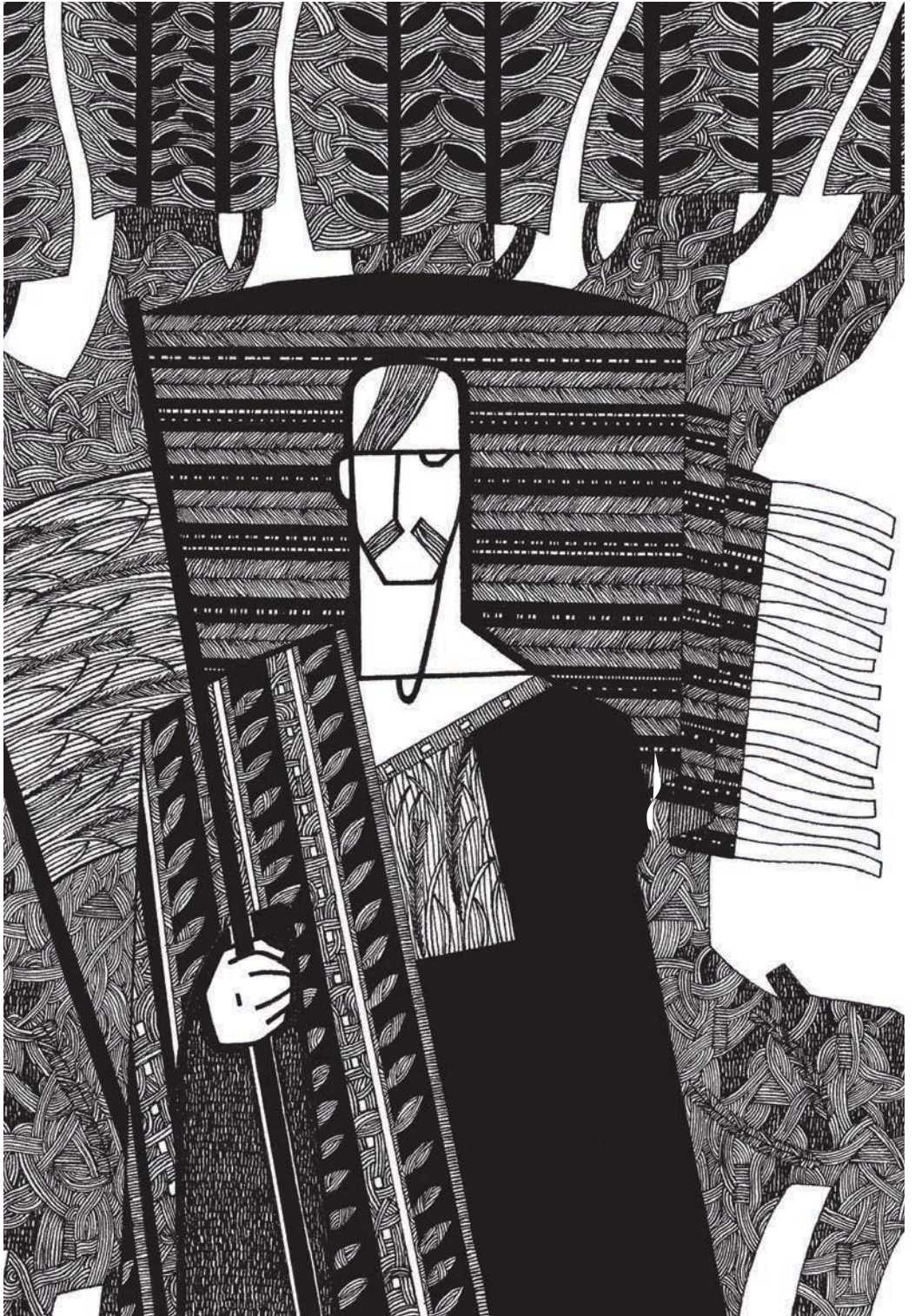
ЗАШМОРГ 267

КОЛІЇ 305

КАЛНИШЕВСЬКИЙ 319

ПЕРЕКОТИПОЛЕ 351

НАЩАДКИ (Епілог) 375

ПЕРЕДМОВА

Книги, як і люди, мають свою долю. Людина має рік народження і книга має рік народження. Проміжок життя людини обмежений початком і кінцем її земного шляху. Після другої дати не буває нічого... Приходять у світ нові люди, часто дуже схожі на своїх попередників, але завжди – інші. Усі радощі й печалі людини навічно залишаються з нею, із точно визначеними днями, місяцями, роками... А життя книги? У ньому немає незмінного порядку, періодів дитинства та юності, зрілості й тілесного згасання, однак немає й «останньої дати». Для книги щасливий початок може обернутися смутком забуття, яке насправді за якийсь час може виявитися періодом зародження умов до її нового матеріального з'явлення та ще яскравішого духовного життя. Чи суджено таке? коли станеться і скільки разів повториться? – не відомо нікому, це не завжди прямо залежить від змісту книги. І мало залежить від автора, після того, як він випустив її у світ.

В «Україні козацької» вже є маленька «біографія», яка містить і читацьку підтримку, і зацікавленість, і критику. Як прочитати твір, що у ньому побачити, а що ні – то справа кожного окремо. Бо ж і саму історію люди читають по-різному, і не тільки історію.

Книга є спробою об'єднати три форми сприйняття минулого: через літературний текст, історичні наукові дані та зразки української народної творчості: пісні, козацькі думи, прислів'я. Адже потрібно дивитися на світ зусібіч, особливо, коли йдеться не про окремі події чи про окремих людей, а про великі часові відтинки, що гідні називатися епохами. Козацька Україна – епоха, з її злетами й драмами, героїкою та болючим розчаруванням... Але неодмінно – з усвідомленням нашої історичної давності та етнічної самотності, з потребою боротьби за право народу вільно жити на своїй землі.

У книзі велика кількість приміток: наукових коментарів, біографічних довідок, пояснень рідковживаних слів, посилань на джерела. Наведено авторські віршовані переклади історичних документів. Для одних читачів така компоновка тексту дуже незвична. Інші, зокрема учителі та викладачі освітніх закладів, після першого видання книги у 2015 році, радили навпаки – розширити довідкову частину твору, дати більше пояснень іншомовних слів та української історичної лексики. Я постарався виконати це побажання. Окремі місця поетичного тексту зазнали авторського редагування. Зроблено також деякі уточнення й виправлення.

Валентин Северинюк

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Ремарки

<i>бл.</i> – близько	<i>перероб.</i> – перероблене
<i>букв.</i> – буквально	<i>поет.</i> – поетичне
<i>вид.</i> – видання	<i>порівн.</i> – порівняння
<i>відм.</i> – відмінок	<i>р.</i> – рік, ріка
<i>військ.</i> – військовий термін	<i>ред.</i> – редакція
<i>В. С.</i> – Валентин Северинюк	<i>р-н</i> – район
<i>див.</i> – дивися	<i>род.</i> – родовий
<i>доп.</i> – доповнене	<i>розм.</i> – розмовне
<i>жарт.</i> – жартівливе значення	<i>рр.</i> – роки
<i>заст.</i> – застаріле	<i>с.</i> – село
<i>ін.</i> – інший	<i>С.</i> – сторінка
<i>К.</i> – Київ	<i>Св.</i> – святий
<i>кн.</i> – князь	<i>Соч.</i> (рос.) – сочинення
<i>м.</i> – місто	<i>СПб.</i> – Санкт-Петербург
<i>М.</i> – Москва	<i>ст.</i> – століття
<i>муз.</i> – музика	<i>т.</i> – том
<i>напр.</i> – наприклад	<i>т. зв.</i> – так званий
<i>народнопоет.</i> – народнопоетичне	<i>тис.</i> – тисяча
<i>наук.-практ. конф.</i> – науково-практична конференція	<i>Укр. іст. журн.</i> – Український історичний журнал
<i>н. е.</i> – наша ера	<i>упоряд.</i> – упорядник
<i>о.</i> – острів	<i>худож.-документ.</i> – художньо-документальна
<i>обл.</i> – область	<i>цит.</i> – цитовано
<i>пер.</i> – переклад	<i>Ч.</i> – частина
<i>перен.</i> – переносне значення	

Назви мов

<i>англ.</i> – англійська	<i>нім.</i> – німецька
<i>араб.</i> – арабська	<i>ново лат.</i> – новолатинська
<i>балкар.</i> – балкарська	<i>перс.</i> – перська
<i>башк.</i> – башкирська	<i>пізньюлат.</i> – пізньюлатинська
<i>грец.</i> – давньогрецька	<i>польс.</i> – польська
<i>давньоангл.</i> – давньоанглійська	<i>рос.</i> – російська
<i>давньоєвр.</i> – давньоєврейська	<i>середньогрец.</i> – середньогрецька
<i>давньорус.</i> – давньоруська	<i>середньолат.</i> – середньолатинська
<i>ісп.</i> – іспанська	<i>тат.</i> – татарська
<i>італ.</i> – італійська	<i>тур.</i> – турецька
<i>казах.</i> – казахська	<i>тюрк.</i> – тюркські мови
<i>кирг.</i> – киргизька	<i>франц.</i> – французька
<i>лат.</i> – латинська	<i>чес.</i> – чеська

Чи ви чули оповідки
про життя козаچه?
Про козацьку волю-долю,
що сміється й плаче?
Я нічого не придумав –
розказали люди¹.
А збрехали – то й я з ними...
Дяки чи огуди,
чи того й того діждуся –
значення немає:
хто як схоче, хто як зможе,
так і прочитає.

Що минулось – призабулось,
з вітром пролетіло...
У які моря влилося,
де й коли двигтіло?
За царевича Томка,
як Земля була тонка?
Чи як стала череп'яна
за царевича Івана?²

Про себе в часи колишні
ми не все узнали,
хоч минувшину вкраїнську
геть переорали.

¹ ...розказали люди. – Сюжет поеми повністю побудований на історичних фактах. Усі дієві особи і події реальні. Використано понад 60 джерел: наукові історичні та філософські праці українських і зарубіжних авторів, документальні та довідково-біографічні матеріали, літературно-художні твори. Відповідні посилання наведено у примітках. (Тут і далі - примітки авторські. - *Ред.*).

² Українські приказки.

Й далі премо свого плуга,
діток навчаєм,
а що втямити не годні –
внукам залишаєм.

*Той іще не народився,
щоб до всього пригодився.
Що не пташка – то замашка,
кожна гава – собі пава³.*

Тож історія на всіх
правди не настачить:
кожен чує по-своєму,
по-своєму бачить.
Всеї правди не знайти
в жоднім фоліанті⁴.
Правда – в совісті, в душі,
в мудрості, в таланті.
І в любові до землі,
отчого порога,
і у тому, щоб тихцем
не гнівити Бога,
і у пам'яті, що ми –
руси-українці,
предковічні племена –
ратаї-трипільці⁵.

³ Українські прислів'я.

⁴ *Фоліант* (нім. *Foliant* < лат. *folium* – товста книжка великого формату).

⁵ *Ратаї-трипільці...* – *Ратаї* (народнопоет.) – плугатар, орач; трипільці, трипільська культура – археологічна культура мідного віку (енеоліту), що існувала в IV – першій половині III тис. до н. е. на Лісостеповому Правобережжі України та Подністрів'ї (Молдавія); в останній період своєї історії поширилася на Волинь та Степове Причорномор'я. Відкрита наприкінці XIX ст. ученим-археологом В.В. Хвойкою біля с. Трипілья (тепер Обухівського р-ну Київської обл.). Основними формами господарства трипільців були землеробство та скотарство. На Черкащині розкопані поселення-гіганти трипільців площею 300–400 га, які налічували близько 2 тис. жител, розміщених 10 концентричними колами та розділених радіальними вулицями (Давня історія України : у 2 кн. – Кн. 1 / П.П. Толочко, С.Д. Крижицький, В.Ю. Мурзін та ін. – К., 1994. – С. 47). Нещодавно на Кіровоградщині археологи виявили нові свідчення трипільської культури, що характеризують її як найдревнішу цивілізацію Європи.

В пісню-думу, у переказ
пам'ять увібралась.
Що в народі зародилось,⁶ –
те і нам дісталось.
Я додав маленьку крихту –
три-чотири рими,
а все інше – то устами
мовлене святими.

Як запрягся, то не кайся!
Хай той помагає,
хто над нами – він все бачить,
і все про всіх знає.

⁶ *Що в народі зародилось...* – У поемі (там, де це виправдано сюжетною лінією) наведено українські прислів'я та приказки, а також тексти українських народних дум та історичних пісень (Народні думи. Пісні. Балади. – К.: Молодь, 1970. – 336 с.). Частина з них для підтримання ритміки поетичного тексту заримована автором із збереженням автентичного смислу.